

Др АНА СТОЛИЋ, виши научни сарадник  
Историјски институт Београд  
Кнеза Михаила 36, Београд, Србија  
Е-адреса: ana.stolic13@gmail.com

## ЖЕНЕ У ИМЕ НАЦИЈЕ: КОНГРЕС ЧЕШКИХ СЛОВЕНСКИХ ЖЕНА У ПРАГУ 1908. ГОДИНЕ

**САЖЕТАК:** Право жена на школовање, рад и једнаку зараду за исти посао, промена њиховог приватно-правног и друштвеног положаја и стицање грађанских права (право гласа) били су до почетка Првог светског рата у средишту интересовања и деловања организација међународног женског покрета. Њима су приступала репрезентативна национална удружења жена из Европе, САД и Аустралије. Међу циљевима једног броја женских организација из европских држава важно место заузимали су национални рад и „патриотско деловање”. Ове активности биле су у складу с националним интересима већине држава или политикама еманципације коју су водили изабрани представници националних покрета у институцијама Хабзбуршке монархије. Почетком XX века успостављене су ближе везе између књижевница и представница женских хуманитарних удружења из словенског света. У Прагу су организоване етнографске изложбе на којима су излагана достигнућа женске радиности. На конгресу чешких словенских жена у Прагу у јулу 1908. године представнице женских удружења из различитих земаља изнеле су разноврсне идеје засноване на концептима национализма, феминизма и словенске повезаности. Циљ овог рада је да у контексту национализма и феминизма епохе укаже на место, улогу и значење словенске идентификације која је заговарана на конгресу.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** Конгрес чешких словенских жена; Праг 1908; национализам; феминизам; словенофилство (панславизам)

У познатом теоријском дискурсу који је уобличио Нира Дејвис (Nira Y. Davis) деведесетих година прошлог века указано је на важност жена у националним пројектима у XIX и XX веку. Идеолози и носиоци политичке моћи у већини земаља препознали су њихов политички и друштвени значај, јер „жене биолошки и културно продукују и репродукују нацију”.<sup>1</sup> У оквиру

---

<sup>1</sup> Nira Y. Davis, *Gender and Nation*, London 1997, 28.

генеолошке димензије националних пројеката (заједничко порекло, крв и гени), женска биолошка репродуктивна улога заузима централно место. Ово је уједно и први ниво на којем се указује да се на жене итекако рачуна у националним идеологијама иако нису биле обухваћене појмом *браћанин* и нису заступљене у програмима већине политичких странака. Оне су представљене посредством својих „приватних” улога мајки, сестара, супруга и кћери, тако да посебну важност имају њихове културне одговорности на плану језика, вере, обичаја, традиције и историјског сећања. Дакле, реч је и о њиховој културној улози у националним пројектима у којима су дефинисане углавном њихове обавезе према народу, држави и нацији а ређе права.<sup>2</sup>

Овај теоријски дискурс развијан је у друштвеним и хуманистичким дисциплинама. У женској историји и историји феминизма заузео је важно место. У њима је, између осталог, проблематизована и разматрана идеологија феминизма и деловање организација, удружења и покрета за промену друштвеног, економског и политичког положаја жена, у контексту других, различитих идеологија времена: либерализма, радикализма, социјализма и пре свих национализма.<sup>3</sup> Посебна пажња истраживача била је посвећена тумачењу повезаности еманципаторских женских покрета са националним пројектима држава и националним покретима у вишенационалним монархијама, пре свега у Аустроугарској. Због тога је циљ овог текста да на основу анализе рада Другог словенског конгреса чешких жена у Прагу 1908. године пружи увид у место и улогу словенске идентификације у женским покретима насталим на подручјима на којима су постојале више или мање развијене културне, просветне и/или политичке везе међу словенским народима. Посебно питање је да ли је и на који начин у контексту национализма и феминизма ова врста идентификације добила нов, овог пута специфично „женски” садржај и значај.<sup>4</sup>

Тридесетих година XIX века у Русији је формулисан филозофски, социолошки, уметнички правац чији су предводници познати као рани словенофили.<sup>5</sup> Од краја педесетих година XIX века када Источно питање постаје

<sup>2</sup> N. Davis, *н. г.*, 32.

<sup>3</sup> Међу бројним радовима најутицајнија је свакако књига Karen Ofen, *Evropski feminizmi 1700–1950. Politička istorija*, Beograd 2016.

<sup>4</sup> За ову тезу можда се може наћи потпора и у послератном организовању Мале женске антанте у Риму 1923. године у коју су осим Румуније и Грчке ушле Пољска, Чехословачка и Југославија.

<sup>5</sup> Алексеј Хомјаков, браћа Константин и Иван Аксаков, браћа Иван и Петар Киријевски и Јуриј Самарин су формулисали концепт самосвојности словенске руске цивилизације. Одредивши себе као носиоце изворно руских принципа, словенофили су тезом о неполитичности руског народа образлагали и сопствену критику политичке сфере живота, критику државе и права, као и своје схватање самодржавља које су видели као специфичну руску политичку форму и „најмање зло” које може да постоји заједно са „највишим добром” оличеним у заједници са црквом и њеном земаљском историјском облику – сеоској општини. Ови рани словенофили (или класични) нису веровали у панславизам јер су били убеђени да је за ову врсту јединства било неопходно духовно јединство односно, јединство у вери. За њих су културне и духовне везе словенских народа биле у првом плану. Политички аспекти словенског питања уобличују се шездесетих година XIX века, пред крај живота зачетника словенофилске мисли. О овој великој теми постоји много радова. Овде коришћени: Milan Subotić, „Političke ideje klasičnog slovenofilstva”, *Tokovi istorije* 1–4 (1999), 7–35; Павле Д. Ивић,

главна тема европске политике јача панславистички покрет у коме се на темељу идеја о лингвистичком и културном јединству Словена развија и политички концепт.<sup>6</sup> Данашња Чешка и њено средиште Праг баштине традицију словенских окупљања од времена Револуције 1848. године када је одржан први свесловенски конгрес Словена у Хабзбуршкој монархији. У следећим деценијама јак национални покрет Чеха, чији су се политички представници у телима Монархије залагали за национална права својих сународника, био је нека врста гаранта праведности захтева и осталих народа који су припадали словенском корпусу. Зато су у Прагу, који је био и универзитетски центар, организовани скупови и конгреси словенских стручњака и професионалних удружења лингвиста, књижевника, новинара, професора и учитеља.

У ово време у већини европских држава или у оквиру националних покрета у Монархији постојала су грађанска удружења жена која су деловала углавном на хуманитарном плану и у складу са патриотским циљевима националних политика. Чланице социјалдемократских партија имале су своје организације и њихов активизам одвијао се под надзором њихових партијских другова. Снажна агитација две највеће организације међународног женског покрета, *Међународне алијансе за право гласа жена (International Alliance for Women's Suffrage)* и *Међународној женској савези (International Council of Women)*, утицала је у неким земљама (Србија, Бугарска, Угарска) на обједињавање женских удружења у једну, националну, организацију која је била у обавези да свој програм усклади са циљевима *Алијансе* и *Савези*. *Алијанса* је имала јасан феминистички програм у коме је стицање грађанских права жена (право гласа) био најважнији циљ. *Међународни савез* је деловао на широј платформи у коју су били укључени право на образовање, право на

„Словенофили и Н. Ј. Данилевски у свом времену и данас”, у: Николај Ј. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд 1994, 8.

<sup>6</sup> У оквиру концепта панславизма преиспитиван је однос словенских народа према Западној Европи, улога Русије у међународном поретку и односи међу Словенима. Термин *панславизам* први је употребио словачки филолог Јан Херкел (Jan Herkel) 1826. године. Циљ првих панслависта, већином филолога, био је установљивање блискости словенских језика. Били су под великим утицајем Готфрида Хердера (Gottfried Herder) и романтизма и посветили су се реформама матерњег језика (Павел Јозеф Шафарик, Јан Колар, Људовит Штур, Јернеј Копитар, Вук Караџић и др.). Значајна политичка мобилизација започела је током Револуције 1848. године посебно међу Словенима у Хабзбуршкој монархији који су се сматрали угроженим од мађарске и немачке доминације. Политичка мобилизација у Русији, у смислу њене доминације у оквиру панславизма започиње после њеног пораза у Кримском рату. Током 60-их година оснивају се словенски комитети под интелектуалним вођством Михаила Каткова и Николаја Игњатијева. Циљ је био обнова националног идентитета Русије промовисањем изградње нације међу словенским православним народима Средње и Источне Европе. У делу *Русија и Европа* Николај Данилевски је формулисао основе нове културне историје: нова словенска цивилизација под вођством Русије ће заменили романско-германску која се због свог материјализма и унутрашњих сукоба ближи крају. После уједињења Немачке 1871. панславизам је постао средство за обуздавање немачког утицаја односно, доктрина реалполитике. Нису сви панслависти прихватили идеју о хегемонији улози Русије. Многи интелектуалци у Источној и Централној Европи и на Балкану који су сматрали да је пансловенска идеја предзнак „буђења народа” су у ствари промовисали своје националне покрете. Lars Karl, Adamantios Skordos, *Pan-Slavism*, EGO – European History Online, 2019. Доступно на: <https://www.ieg-ego.eu/en/threads/transnational-movements-and-organisations/international-organisations-and-congresses/pan-ideologies/lars-karl-adamantios-skordos-pan-slavism>. Приступљено: 24. 3. 2024.

рад и једнаку зараду, здравствена заштита жена, спречавање трговине женама, борба против алкохолизма итд. Дакле, у првој деценији XX века у већини европских земаља, у САД и у неким националним покретима на тлу вишенационалних царстава основане су женске организације које су уобличиле захтеве за променом приватно-правног, друштвеног, економског и политичког положаја жена.

У односу на земље Западне Европе, другачији политички и друштвени контексти у Средњој и Југоисточној Европи утицали су да су женска удружења била чврсто везана за националне покрете који су јачали крајем XIX века и у првој деценији XX века. У Хабзбуршкој монархији је постојала међудржавна и међунационална хијерархија која је имала одлике асиметричности, од јаког државног националног устројства (Аустрија, Угарска после Нагодбе 1866) до националних и протонационалних покрета у појединим регионима. Зато је тешко установити заједничку, општу слику о организованом деловању жена на националном нивоу.<sup>7</sup> Ово је посебно уочљиво на примеру женског покрета у Чешкој, о чему ће бити више речи касније. Обавеза коју су наметале међународне женске организације да се створи једно, национално удружење а у Аустроугарској је оно деловало у Бечу и чиниле су га већином Немеце, за Чехиње је била неприхватљива. На конгресима и конференцијама *Међународне алијансе* оне су наступале као представнице провинција Бохемије и Моравије а не централне аустријске организације.<sup>8</sup>

Почеци женског покрета у данашњој Чешкој везују се готово у потпуности за деловање припадница средње класе у Прагу. Почетком деведесетих година XIX века уочљиво је ширење женских организација по земљи и укључивање жена из других друштвених слојева.<sup>9</sup> Према неким анализама чешки женски покрет је у односу на покрете у другим земљама највећи значај придавао образовању жена док су питања моралне и религиозне реформе, проблеми алкохолизма и проституције били у другом плану.<sup>10</sup> Посебан подстрек школовању и образовању Чехиња дало је неколико књижевница међу којима се издвајају Божена Њемцова (Božena Němcová) и Каролина Светла (Karolína Světlá). Крајем XIX века оснивају се прве женске гимназије и студенткиње почињу да похађају медицински и филозофски факултет.<sup>11</sup> У организационом смислу посебно место у чешком женском покрету има Први

<sup>7</sup> Susan Zimmermann, "The Challenge of Multinational Empire for the International Women's Movement: The Habsburg Monarchy and the Development of Feminist Inter/National Politics", *Journal of Women's History*, XVII, 2 summer 2005, 91. Доступно на: <http://muse.jhu.edu/journals/jowh/summary/v017/17.2zimmermann.html>. Приступљено: 14. 3. 2016.

<sup>8</sup> Katherine David, "Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy: The First in Austria", *Journal of Women's History*, III, 2, Fall 1991, 30. Доступно на: <http://muse.jhu.edu/journals/jowh/summary/v003/3.2.david.html>. Приступљено: 23. 10. 2017.

<sup>9</sup> Jitka Malečková, "Nationalizing Women and Engendering the Nation: The Czech National Movement", у: *Gendered Nations. Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*, eds. I. Bloom, K. Hagemann and K. Hall, Oxford–Berg 2000, 297.

<sup>10</sup> Jitka Malečková, "The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Women's Movement", у: *Women's Emancipation Movements in the Nineteenth Century: A European Perspective*, S. Paletschek, B. Pietrow-Ennker (Eds.), Stanford 2004, 186.

<sup>11</sup> Јединствено место у ширењу женског активизма изван градова заузимало је укључивање девојака у гимнастичке организације *Соколи*. Бављење спортом утицало је на њихову самосвест, знање о сопственом телу и превазилажење предрасуда о његовим функцијама.

конгрес чехословачких жена који је одржан у Прагу 1897. године. Присуствовало је око 1.000 представница из Бохемије, Моравске а била су представљена и излагања из Словачке. Учеснице из Бохемије и Моравске изложиле су историју женског активизма, говориле су о дужностима према породици и нацији и о женском добротворном филантропском раду. Остале теме биле су здравствена заштита и женска права укључујући и право гласа. Циљ конгреса којим су доминирале наставнице, учитељице, службенице и фабричке раднице био је да се уобличи захтеви за променом положаја жена. Зато је на конгресу одлучено да се оснује *Централно удружење чешких жена* и да се покрене гласило *Женски свећ* (*Ženský svět*). Ова организација је била умерена, залагала се за уједињење чешких женских и феминистичких удружења у Аустроугарској и пропагирала је једнакост, једнаке друштвене могућности, приступ образовању и право гласа. Удружење је 1908. године снажно подржало три кандидаткиње за посланице у Аустројском царском савету. У исто време у Брну, престоници Моравске, основана је 1898. године *Моравско-шлеска женска организација*.

Почетком XX века уочљива је радикализација чешког женског покрета. Часопис *Женске новине* (*Ženské noviny*) приближио се политичкој партији Младочеха, док је *Женски свећ* остао прилично умерен.<sup>12</sup> Прве дипломиране студенткиње су сматрале да је *Централно удружење чешких жена* недовољно енергично и основале су 1904. године *Чешки женски клуб* у коме су предавања држали политичари различитих опција. Најутицајнији је свакако био Томаш Масарик (Tomáš Garrigue Masaryk), професор универзитета и депутат у Рајхсрату, који је „женско питање” видео као важан део савремених друштвених проблема и заступао је идеју о једнакости жена и мушкараца у свим аспектима политичког и друштвеног живота.<sup>13</sup> На масовним демонстрацијама у Прагу на којима се захтевало универзално бирачко право за све мушкарце за Рајхсрат у Бечу 1905. године учествовале су и женске организације. Незадовољне што њихови „саборци” нису поменули право гласа жена, једна група је основала *Комитет за женско љаво љаса*. С обзиром на то да су у Аустроугарској биле забрањене политичке организације жена, *Комитет* је деловао као независно удружење. Водећа личност била је Франтишка Пламникова (Františka Plamníková) наставница а после Првог светског рата сенатор у парламенту Чехословачке. Она је открила празнину у законодавству на основу које је било могуће поставити захтев за учешће жена на изборима за чешку скупштину.<sup>14</sup> Успела је да чешки *Комитет за љаво љаса жена* буде 1908. године примљен у пуноправно чланство *Међународне алијансе за љаво љаса жена* упркос отпорима из Беча.

J. Malečková, “The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Women’s Movement”, 177.

<sup>12</sup> У Чешкој је 1908. године излазило 7 женских часописа, у Аустроји 4, у Словенији 1 а у Пољској није било женских часописа. K. David, н. д., 34.

<sup>13</sup> О Масариковом теоријском и практичном доприносу борби за једнака права мушкараца и жена опширније у: K. David, н. д., 30–31.

<sup>14</sup> Прва жена је изабрана 1912. Вид.: J. Malečková, “The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Women’s Movement”, 182.

Женски покрет у Чешкој био је нераскидиво повезан са покретом за националну еманципацију Чеха у Хабзбуршкој монархији.<sup>15</sup> Водеће политичке странке су у своје програме укључиле захтеве за изједначавање положаја жена и мушкараца и женско право гласа (социјалдемократи, прогресивисти Томажа Масарика, национални социјалисти). Дакле, у Чешкој је патриотски дискурс често повезивао еманципацију нације са еманципацијом жена.<sup>16</sup>

У данашњој Пољској, некада подељеној на територије под руском, пруском и аустријском доминацијом, женски покрет је настао у друштву које је изгубило своју политичку независност. Развој женског активизма може се пратити у неколико фаза.<sup>17</sup> Од половине XIX века Пољакиње се у Варшави која се налазила на делу територије под руском доминацијом прикључују националној борби. Први програм за еманципацију уобличио је група жена окупљена око часописа *Педагоџици преглед* (*Przegląd Pedagogiczny*). Залагале су се за „истину и доброту”, економску самосталност, приступ вишем образовању и социјалну и правну слободу. Ова прокламација је изазвала велику дискусију у друштву. Током неуспелог устанка 1863. године жене су пружи- ле позадинску подршку устаницима. Од краја шездесетих година варшавски Позитивисти су питање еманципације жена укључили у своју политичку агенду, јер су је видели као саставни део унапређења друштва. За Пољакиње најважније питање било је економско и оне су агитовале за боље образовање и доступност професијама. Једна од најзначајнијих личности овог периода је Елиза Орешкова (*Eliza Orzeszkowa*). У расправама у часописима појављује се струја која се противи еманципацији жена с аргументацијом да би она довела до дезинтеграције породице и јавног морала. Њени представници су за жене из више класе предвиђали да остану код куће и посвете се одгајању будућих чланова друштвене елите. За жене из нижих класа препоручивали су рад изван куће као удео у породичној економији и као део њихових ширих доприноса друштву. Реч је о општем месту у свим наративима противника женских права током XIX века. Ово је био типичан став противника и у руском и у пруском делу Пољске. Осим тога, политичке елите су се често супротстављале еманципацији жена због, како су наводили, бојазни од расипања енергије неопходне за националне циљеве.<sup>18</sup>

Од осамдесетих година XIX века успостављају се женске организације у сва три дела подељене Пољске. Снажно, радикалније крило створено је у емиграцији у Петрограду, Москви, Кијеву, Одеси, као и у Француској и Швај-

<sup>15</sup> Историчарка Кетрин Дејвид је 90-их година XX века реаговала на тврдње познатог историчара Ричарда Еванса (*Richard J. Evans, The Feminists*) да је чешки феминистички покрет био „фанатично националистички”. Оценивши да се на преласку између XIX и XX века било који национални покрет мањина у Монархији тешко може окарактерисати као екстремно националистички, па ни чешки, закључила је да су захтеви за правима жена придружени захтевима за националну еманципацију јер је реч о „искреном патриотском осећању жена” и уверењу да ће борба за националну равноправност допринети циљевима женског покрета. Вид.: *K. David, n. d., 27.*

<sup>16</sup> *J. Malečková, “The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Women’s Movement”, 187.*

<sup>17</sup> *Bogna Lorence-Kot, Adam Winiarz, “The Polish Women’s Movement to 1914”, у: Women’s Emancipation Movements in the Nineteenth Century: A European Perspective, S. Paletschek, B. Pietrow-Ennker (Eds.), Stanford 2004, 208.*

<sup>18</sup> *B. Lorence-Kot, A. Winiarz, n. d., 211–212.*

царској. Орешкова и песникиња Марија Конопницка (Maria Konopnicka) биле су најеминентније фигуре ове епохе. На међународну сцену покрет је изнела Паулина Кузалска Реиншмит (Paulina Kuczalska-Reinschmit), демократа, патриота и феминисткиња. Уобличила је програм и основала *Унију* која је 1891. прерасла у *Коло радних жена*. У програму организације захтеван је приступ високом образовању, професијама, запошљавању и праву гласа за жене. У магазину *Бршљан* (*Bluszcz*) објављивани су извештаји о раду овог удружења и феминистички текстови. До Првог светског рата женски покрет Пољакиња највише успеха имао је у Галицији, под управом Аустрије. Водеће личности у Кракову биле су Казимира Бујвидова (Kazimeira Bujwidowa), Марија Турзима (Maria Turzuma) и Јустина Тилицка Буджинска (Justyna Tylicka-Budzińska). У Лвову су покрет предводиле Конопицка, Марија Дулебјанка (Maria Dulebianka) и Стефанија Вешслерова (Stefania Węchslerowa). Женске организације скоро да нису постојале у делу Пољске под пруском окупацијом.<sup>19</sup> Према тумачењу Лоренс Кот и Адама Виниарца, овде су сви друштвени ресурси били усмерени на одбрану националног интегритета.<sup>20</sup>

Деведесетих година XIX века у Пољској се организују конференције женских организација. На првој коју је организовало *Коло радних жена* у Варшави 1891. године било је присутно 198 учесница. Неколико година касније конференција у Закопанима окупила је око триста представница различитих женских организација. Главна говорница Ванда Морзовска (Wanda Morzowska) истакла је да жене захтевају самосталност и једнакост у праведно организованом друштву а не борбу са мушкарцима за своја права. И овде је постојала конзервативна, умерена струја, али и развијен програм социјалистичкињама. У револуционарном периоду 1905–1907. радикализовани су женски захтеви као и они који су постављени у име нације. Ово је потврђено на Генералној конференцији Пољакиња у Кракову 1905. године. У првој декади XX века национално крило женског покрета достигло је врхунац под вођством Националне демократије.

Време владавине императора Александра II Николајевича (1855–1881) и његових реформи у Русији најчешће се узима као референтна тачка у којој политика први пут постаје ствар од јавног интереса. Тада и „женско питање” постаје тема дискусија међу образованим слојевима а женски покрет почиње да се уобличава. Шездесетих година XIX века о овоме се воде прве дискусије између либерала и радикала. Међутим, како је навела историчарка Линда Едмондсон (Linda Edmondson) све политичке дебате, па и расправе о месту и улози жена вођене су у атмосфери „наслеђене амбивалентности унутар ру-

<sup>19</sup> Занимљива је епизода са феминисткињом др Кете Ширмахер (Käthe Schirmacher). Ова Прускиња је као секретар *Међународне алијансе за право гласа жена* одржала предавање у Београду 1906. а пред њен долазак основан је *Српски народни женски савез*, прва женска организација у Србији која је дефинисала политичке захтеве за променом положаја жена. Ширмахерова је била пруска националистичкиња која је иступала против пољских националних захтева и „гајила отворено непријатељство према свему пољском, па и женском покрету”. У Познању 1910. године отказано јој је предавање, али га је одржала у Гдањску и Сопоту. Ни Мађарице нису желеле да је угосте. Вид.: Ана Столић, *Српски народни женских савез и њојини женској активизма (1906–1919)*, Београд 2023, 24; В. Lorence-Kot, А. Winiarz, “The Polish Women’s Movement to 1914”, 216.

<sup>20</sup> “The Polish Women’s Movement to 1914”, 215.

ске културе према Западу, његовим вредностима и институцијама. Ово је произвело велику подељеност и расправе између „западњака” и „славенофила”.<sup>21</sup> Током осамдесетих година XIX века покрет се сконцентрисао на питање стицања вишег образовања за жене. У Петрограду су отворени први потпуни курсеви за високо образовање жена. Почетком XX века женски покрет се, због нараслог интереса за политичке промене, окренуо новим темама. Процес убрзане индустријализације и пораста градова отворио је цео низ нових питања. У току је било политичко прегруписавање. Један од циљева Руске социјалдемократске радничке партије, која је подељена 1903. године на болшевице и мењшевице, и Социјалистичке револуционарне партије било је универзално право гласа без обзира на пол, веру и нацију. Либерали су у Уставно демократској партији такође унели у програм право гласа за жене а мање групе, Центристи, су се одвојили јер нису прихватили радикалан аграрни програм и право гласа за жене.

Женски покрет био је саставни део опозиционих политичких група. У исто време, руске феминисткиње биле су врло заинтересоване за контакте са женским покретом на Западу и оствариле су га на индивидуалном плану, али институционалне везе, пре свега са *Међународним савешћом* а потом и са *Алијансом за право гласа*, нису успостављене због препрека унутар државног система и бирократије. Чак су и умерене либералне феминисткиње биле онемогућене да оснују *Руски национални савешћ жена* и учлане се у *Међународни женски савешћ*. Револуционарни догађаји 1905. убрзали су уобличавање првог феминистичког политичког савеза који је захтевао универзална грађанска права без обзира на пол, религију и националност. *Унија за једнака права* била је најдинамичнија организација женског покрета у Русији. Осим ње деловало је и умерено *Руско женско филантропско друштво* које је од 1905. године такође заступало универзална грађанска права и слало је бројне петиције и декларације свим водећим политичарима и владиним канцеларијама. Социјалдемократкиње су се оштро супротстављале свим грађанским феминистичким женским организацијама. Сматрале су да се феминисткиње боре искључиво за интересе жена средње и више класе и да занемарују интересе радничке класе. Феминисткиње су оптуживале социјалдемократкиње да су жртвовале интересе жена на „олтару класне борбе”.<sup>22</sup>

На Балкану је најпре основана *Буџарска женска унија* 1901. године у циљу интелектуалног и духовног унапређења жена. Повод за удруживање жена била су ограничења за универзитетско образовање Бугарки деведесетих година XIX века. *Унија* је окупила око двадесет седам локалних женских друштава и предводила ју је књижевница Ана Карима (Анна Карима). Социјалистичкиње су је напустиле 1903. године, тако да је у њој наредних година преовладавао дух традиционалних хуманитарних организација из времена националног препорода.<sup>23</sup> Одговарајући на агитацију *Међународне*

<sup>21</sup> Linda Edmondson, “Feminism and Equality in an Authoritarian State: The Politics of Women’s Liberation in Late Imperial Russia”, у: *Women’s Emancipation Movements in the Nineteenth Century*, 223.

<sup>22</sup> Исто, 236–237.

<sup>23</sup> Подаци о години оснивања *Уније* су опречни. Док се у историјама међународног покрета помиње 1899. година (нпр. Kaethe Schirmacher, *The Modern Women’s Rights Movement*,

алијансе, можда и после посете њихове представнице Софији, у правила Уније унет је 1907. године захтев за пуном грађанском и политичком равноправношћу жена и мушкараца. Следеће године ова организација се прикључила међународном женском покрету.<sup>24</sup>

У Кнежевини/Краљевини Србији прво женско удружење, *Женско друштво*, основано је 1875. године. Ова добротворна хуманитарна организација чије су чланство чиниле жене из грађанског слоја изградило је наредних деценија низ успешних установа: Радничку школу у којој су се сиромашне девојке обучавале у кројењу и шивењу; Пазар на коме су продавани производи женске радиности, Бачку трпезу и Дом старица. Слично хуманитарним удружењима у Европи, *Женско друштво* је било под покровитељством женског члана владајуће династије. Издржавало се прилозима и завештањима грађана, организацијом лутрија, приредби, игранки и изложби ручних радова. Удружење је издавало часопис *Домаћица* који је био једини женски часопис у Србији до Првог светског рата. У наредним деценијама створило је позамашан капитал. Држава је у мањој мери помагала рад удружења.<sup>25</sup> Најзаслужнија личност овог периода била је свакако Катарина Миловук, дугогодишња управница Више женске школе у Београду (основана 1863) и председница *Женског друштва*.

Почетком XX века у време опште националне мобилизације друштва уочљива је политизација жена организованих у женским удружењима. Основани су *Одбор њосиођа кнеиња Љубица* и *Коло српских сесџара*. Оба ова удружења била су хуманитарног карактера и деловала су у складу са спољнополитичким циљевима државе: ослобођење преосталих територија Османског царства на којима живи српски народ. Међутим, док се рад *Одбора њосиођа кнеиња Љубица* одвијао тајним каналима којима је допремана помоћ српским црквама и манастирима на Косову и Метохији, *Коло српских сесџара* имало је обележје женске протополитичке организације<sup>26</sup>. Водеће личности *Коло* биле су сликарка Надежда Петровић и наставница Делфа Иванић. Осим ових организација, постојало је *Мајтеринско удружење* које су основали др Драга Љочић и др Јован Јовановић у циљу помоћи самохраним мајкама и њиховој деци.<sup>27</sup> Под утицајем организација међународног женског покрета основан је 1906. *Српски народни женски савез*. После почетног колебања у вези с формулисањем циљева *Савез* је коначно у свој програм уврстио захтеве за промену приватно-правног и професионалног положаја жена, као и захтев за стицање права гласа за жене.<sup>28</sup> Од 1909. године *Савез* је члан *Међународне алијансе за њраво ѓласа жена* а 1911. године примљен је у чланство *Међународног женског савеза*. И у Србији су социјал-

London 1912, 240) у савременој историографији се наводи 1901. Вид.: Красимира Даскалова, Жоржета Назърска, *Женское движение и феминизми в България (средата на 19-средата на 20. век)*. *Women's Movement and Feminisms in Bulgaria (1850s–1950s)*, Софија 2006, 12.

<sup>24</sup> Исто, 12.

<sup>25</sup> Вид.: Јасмина Милановић, *Женско друштво 1875–1942*, Београд 2020.

<sup>26</sup> Ана Столић, *Сесџре Српкиње. Појава њокреџа за еманџиџацију жена и феминизма у Србији*, Београд 2015, 152–162.

<sup>27</sup> Вид.: Јасмина Милановић, *Мајтеринско удружење (1904–1941)*, Београд 2023.

<sup>28</sup> Ана Столић, *Српски народни женски савез и њолиџиџке женског акџивизма (1906–1919)*, Београд 2023, 72–74.

демократкиње имале своју организацију: најпре женско радничко друштво *Свест* које је основано 1903. године а потом *Секретаријат жена социјалдемократија* основано 1910. године.

У српској заједници у Јужној Угарској, данашњој Војводини, постојала је од краја шездесетих година XIX века традиција удруживања жена у женске задруге. Најбројнија је била *Задруга Српкиња Новосајкиња*. Почетком XX века задруге су осниване у Хрватској и Босни и Херцеговини. У часопису *Женски свей*, који је излазио у Новом Саду од 1884. године објављивани су прилози о породици, дому и догађајима у Европи и свету на пољу еманципације жена. У њему су такође објављивани извештаји о раду женских задруга. Најзаслужнија личност за подизање свести жена у овом периоду била је Савка Суботић, прва председница *Српској народној женској савеза*. У текстовима у часопису *Жена*, чија је власница и уредница била Милица Томић, отворено се заговарало право гласа за жене и право на рад.<sup>29</sup>

У првој деценији XX века успостављене су и интензивније везе између образованих жена из Средње Европе и Балкана. Радови песникиња и путописаца објављивани су у часописима на словенским језицима у Аустроугарској. Тако су, на пример, у часопису *Босанска вила*, који је излазио у Сарајеву објављивани путописи Зорке Ховоркове<sup>30</sup>, ангажоване представнице а потом и председнице *Савеза чешких жена*.<sup>31</sup> У женским часописима у Краљевини Србији, Јужној Угарској (данашњој Војводини) и у Босни и Херцеговини почетком XX века све су чешћи текстови о раду женских организација у Европи и међународним конференцијама жена.<sup>32</sup> Помно су се пратила дешавања у словенском свету а посебно међународна постигнућа појединих ауторки. Једна од њих била је Јелица Беловић Бернаджиковска. Њена књига *Српски народни вез и њихови орнаменти* приказана је у часопису *Моравске орлице* (*Moravske orlice*). Похваљено је њено познавање полске литературе и стручно знање: „Ова млада дама спада међу најинтелигентније Југословенке, бави се етнографијом а њезин гостољубиви дом у Сарајеву приказује комад словенске идејне атмосфере”.<sup>33</sup>

Током 1908. године одржано је неколико конгреса жена чији су приступи били различити (хуманитарни, феминистички) а прокламовани циљеви

<sup>29</sup> Вера Копицл и др., *Женско њишање: часопис Жена – Милица Томић*, Нови Сад 2012.

<sup>30</sup> Зорка Ховоркова (1865–1939), рођена Калић, Новосајанка. Удала се за лекара Славка Ховорку 1883. и од 1884. су живели у Прагу. Активно се бавила промоцијом српске културе у Чешкој, водила је администрацију часописа *Женски свей* и била члан уређивачког одбора. Уређивала је и лист *Српско цвеће* који је излазио у Прагу 1905–1906. Организовала је репрезентативну изложбу српске културе под називом *Српска жена* у Прагу 1910. Била је у пријателству са чешким књижевницима Јозефом Холочеком и Руженом Свободом. Вид.: *Српкиња, њезин живоић и рад и њезина народна уметност до данас*, Сарајево 1913, 36; *Књиженство, часопис за ситудије књижевности, рода и културе*. Доступно на: <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/autorke/zorka-kalic-hovorka>. Приступљено: 3. 6. 2022.

<sup>31</sup> Sonja M. Dujmović, „Nacionalizam kao put ženskoj emancipaciji? Vidljivost i uloga žene u Bosni i Hercegovini u austroугарском периоду према *Bosanskoj vil*”, у: *Zamišljanje žene. O ideološkim i kulturnim konceptima ženskog roda u povijesti Bosne i Hercegovine*, uredile Sabina Velačić, Aida Ličina Ramić, Sarajevo 2023, 115.

<sup>32</sup> На пример: часописи *Домаћица* (Београд), *Женски свей* (Нови Сад) и *Босанска вила* (Сарајево).

<sup>33</sup> *Женски свей* 6 (јун 1908), 140.

слични: у Торину и Риму су се окупила удружења жена из Италије а у Петрограду Рускиње. Снага и борбеност Чехиња на националном и еманципаторском плану били су привлачни за жене у словенском свету.<sup>34</sup> Зато су организаторке Другог конгреса чешких словенских жена полагале велике наде у успех скупа који је био један у низу различитих конференција и окупљања у Прагу одржаних поводом шездесетогодишњице владавине Франца Јозефа 1908. године.<sup>35</sup> Позив за конгрес упутила је Зорка Ховоркова која је од 1908. године била председница *Централној удружења чешких жена*. У позиву је стајало да ће се „говорити о стварима које се тичу жена свих сталежа”.<sup>36</sup> У писму упућеном *Женском друштву* у Београду Ховоркова је апеловала да се његове представнице, али и чланице других удружења што пре изјасне у вези предложеног програма конгреса. Нагласила је да се на скуп позивају и сви пријатељи женског покрета, што се односило и на мушкарце.<sup>37</sup>

Да би се истакао демократски дух конгреса организаторке су послале нацрт програма рада очекујући примедбе, предлоге и допуне. Предложене теме биле су: преглед рада жене уопште и њен будући задатак; жена домаћица, жена у породици; жена у раду народном; жена у раду социјалном; жена у раду за заслугом; образовање жена и права жене. Учесницама је остављен слободан избор теме о којој ће реферисати, али и могућност измене и допуне програма. Ховоркова је била посебно заинтересована за то да из Србије дође што више представница. Занимало ју је и која делегаткиња ће бити одређена за чланицу председавајућег одбора конгреса. У женској штампи у Јужној Угарској апеловало се на чланице *Задруја Српкиња* да пошаљу своје изасланице у Праг да би се „поучиле чиме се Чехиње и њихова друштва баве и да што пре оснују Савез Српкиња у Монархији иако га влада неће дозволити.”<sup>38</sup> Међутим, после консултација у *Женском друштву* и *Српском народном женском савезу* одлучено је да женска удружења из Србије, пре свега *Женско друштво* и *Коло српских сесџара* представља Делфа Иванић.

Скуп је отворен 4. јула 1908. године. Пријављено је 46 говорница из Чешке, Словачке, Шлеске, Србије, Словеније, Русије, Хрватске, Пољске и говорнице Лужичких Српкиња.<sup>39</sup> У поздравној песми уприличеној за отварање конгреса Паула Мартенова (Paula Martenova) помиње словенске жене и Чехиње, које су међу њима „најсловенскије жене”. Песма је публикована на насловној страни прашког часописа *Женски свет* почетком јула 1908. године.<sup>40</sup>

<sup>34</sup> „Ческе жене”, *Домаћица* 9 (септембар 1908), 15–17.

<sup>35</sup> *Женски свет* 9 (септембар 1908), 56.

<sup>36</sup> *Домаћица* 4 (април 1908), 40.

<sup>37</sup> Ховоркова је и путем приватних контаката настојала да пробуди занимање за конгрес. *Домаћица* 6 (јун 1908), 2.

<sup>38</sup> *Женски свет* 7–8 (јули–август 1908), 168–169.

<sup>39</sup> Занимљиво је да је у исто време у Прагу одржан Словенски конгрес на коме је потврђен концепт *неославизма* који се заснивао на антигерманизму, дистанци од претходних словенских концепција, искључивању субординације царистичке Русије у циљу једнакости свих словенских народа, пре свега оних у Аустроугарској и на Балкану. Главни идеолог у Русији био је В. П. Сватковскиј (В. П. Сватковский) а у Чешкој књижевник Карел Крамар (Karel Kramář).

<sup>40</sup> *Ženský svět* 13–14 (5. јули 1908). Доступно на: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:088c2350-05b8-11e3-a616-5ef3fc9bb22f>. Приступљено: 12. 3. 2024.

Визуелни идентитет церемоније свечаног отварања конгреса био је употпуњен појавом девојака обучених у ношње свих словенских народа. Отварање скупа одржано је у сали старог Општинског дома у Прагу. Бурно је поздрављена Кленка Властимил (Klenka Vlastimil), покровитељка *Централној удружења чешких жена*. Она је акламацијом изабрана за председницу конгреса а почасне председнице су биле Делфа Иванић из Београда и Марија Јурић Загорка из Загреба. Први радни дан је започео свечаном песмом коју је прочитала Зорка Ховоркова. Уследили су наступи најпознатијих чешких списатељица: стихове о жени говорила је Паула Мартенова (Paula Martenova), Божена Кунетицка (Božena Viková-Kunětická) је имала саопштење о активностима Чехиња у прошлости и задацима у будућности а Тереза Новакова (Tereza Nováková) о позиву и духовном раду жена у породици.<sup>41</sup>

У току наредна два радна дана, у оквиру предложеног програма, разматрана су бројна питања о задацима и циљевима деловања жена у друштву и породици. На основу тема о којима се говорило могуће је стећи увид у карактер конгреса и главне концепте који су заступани. Најзаступљенија су била излагања у вези са улогом жена у породици, заштитом материнства и васпитањем деце. Неколико говорница бавило се женским радом на националном пољу и учешћем у политичком животу. Последњи дан рада конгреса био је посвећен школовању жена, доступности високог образовања, положају жена у појединим професијама, пре свега лекарки, службеница и учитељица.<sup>42</sup> Све реферате пратила је опсежна дискусија.<sup>43</sup>

Представница из Србије Делфа Иванић одржала је двосатно предавање о друштвеном, правном и економском положају Српкиња. У њеном наступу наглашена је подељеност политичког и културног простора на којем живи српски народ, али су истакнуте карактерне и психолошке особине Српкиња: „добро срце, питомост, природна интелигенција и лако схватање, па отуд и већа склоност ка науци а не уметности.”<sup>44</sup> Потом је изнела преглед стања женског образовања у Србији. Упоредивши државну политику према запошљавању жена у земљи са стањем у Немачкој, предност је дала Србији због пропорционално већег броја жена запослених у државној служби. Навела је неправде према женама у правној регулативи у вези с наслеђивањем имовине женске деце и приватном својином жена у браку. Поменула је назаштићеност ванбрачно рођене деце и њихових мајки, али и ниже плате, нерегулисане повишице и пензије чиновница и радница у односу на права мушкараца. Истакла је „егалитарност српског друштва”, описала услове живота у градовима и на селу, као и односе у породици и сеоским задругама. Потом је анализирала положај Српкиња у Црној Гори, Босни и Херцеговини, Јужној Угарској и на Косову и Метохији. Наступ Делфе Иванић био је мешавина патриотских идеалтипских пројекција о српском друштву и држави и савремених реалних увида. Идеализација је најочљивија у вези са запошљавањем жена у државној служби (за које наводно нису морале да се боре), концептом

<sup>41</sup> *Женски свет* 9 (септембар 1908), 194.

<sup>42</sup> Дневни ред наступа у: *Женски свет* 9 (септембар 1908), 192–195.

<sup>43</sup> *Ženský svět* 16 (20. септембар 1908). Доступно на: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uid:088c2350-05b8-11e3-a616-5ef3fc9bb22f>. Приступљено: 12. 3. 2024.

<sup>44</sup> Делфа Иванић, „Говор на Конгресу словенских жена у Прагу”, *Домаћица* 7 (1908), 12–24.

материнства и жртве, као и величањем вредности задружног живота и „моралних” особина народа.<sup>45</sup> Реферишући на женски покрет у неким западно-европским земљама, своје тадашње колебање према феминизму и феминистичком покрету, онако како га је разумела, сажела је у реченици да се образоване жене у Србији нису одродиле од брака и породице.<sup>46</sup>

Службени извештаји наводе да су излагања на конгресу била феминистичка, али и да је посебно истицана идеја о заједничком раду словенских жена „на општим идеалима Словена”.<sup>47</sup> Посебно је истицан говор Божене Кунетицке која је са пуно заноса и топлине приказала словенску жену у друштву и народу. У већини извештаја преношен је свечарски словенски и национални дух у наступима говорница. Мање наступа било је посвећено питањима женских права и женског грађанства. Заједнички ручкови, излети и позоришне представе доприносиле су стварању контаката између домаћица и гошћи. Конгрес словенских жена који је одржан у Прагу 1908. године био је по свом политичком концепту и рецепцији на пола пута између феминизма на једној и панславизма и појединачних национализама на другој страни.<sup>48</sup> И сама председница Зорка Ховоркова није била заговорница феминизма и потпуне женске еманципације односно, постајања жене равноправним грађанином.<sup>49</sup> Чини се да је идеја словенске блискости послужила само као повод да би се истакле појединачне политичке националне тежње словенских народа. Зато се може рећи да је словенска идентификација дала додатни легитимитет националној патриотској мобилизацији жена која се дефинисала посредством њихових друштвених и културних улога: образованих и освешћених мајки и кћерки.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Received: 2025/3/17

Accepted: 2025/4/16

ANA STOLIĆ, Ph. D., Senior Research Associate  
The Institute of History Belgrade  
Kneza Mihaila 36/II, Belgrade, Serbia  
E-mail: ana.stolic13@gmail.com

#### WOMEN IN THE NAME OF THE NATION: THE CONGRESS OF CZECH SLAVIC WOMEN IN PRAGUE, 1908

**SUMMARY:** In the context of nationalism and feminism of the late 19<sup>th</sup> and early 20<sup>th</sup> centuries, the paper examines the place, role, and meaning of Slavic identification advocated at the Second Congress of Czech Slavic Women, held in Prague in July 1908. The congress was attended by forty-six delegates, representatives from the Austro-Hungarian provinces of

<sup>45</sup> Исто, 16.

<sup>46</sup> А. Столић, *Српски народни женски савез и политичке женског активизма (1906–1919)*, 97.

<sup>47</sup> *Женски свей* 7–8 (јули–август 1908), 187.

<sup>48</sup> А. Столић, *н. г.*, 98.

<sup>49</sup> *Српкиња, њезин живој и рад и њезина народна уметност до данас*, 36.

Bohemia, Moravia, Silesia, parts of present-day Poland, Croatia, and Slovenia, as well as from Russia and Serbia. The event was organized by the Central Association of Czech Women, founded in 1897. Alongside it, more radical groups such as the Czech Women's Club and the Committee for Women's Suffrage were also active, placing greater emphasis on feminist demands. The women's movement in the Czech Republic was inelocely tied to the broader struggle for national emancipation in the Habsburg Monarchy, particularly to the political parties advocating Czech national rights in the Reichsrat in Vienna. The congress discussed topics that constituted the widest possible understanding of the field of women's activity within a national context. The official program included: a review of women's work in general and their future tasks; women as homemakers, women in the family; women in public work; women in social work; women in meritorious work; women's education and women's rights. Czech speakers were the most prominently represented. Some representatives such as Delfa Ivanić from Serbia, used the platform to describe the private-legal, economic and social position of women in their country. Belonging to the corpus of Slavic peoples was visually emphasized through the accompanying programs. A distinct Slavic female identity was affirmed in opening speeches by renowned female writers. In emotional speeches, Slavic sisterhood was mentioned, a notion also found in international women's movements. The emotional intensity, rooted in the denial of national rights of women representatives from the Habsburg Monarchy or stemming from the unresolved national question was transformed into a specific construct of a broader female Slavic identity. Judging by official reports, the Second Congress of Czech Slavic Women in Prague in 1908 stood at the intersection of feminism, pan-Slavism, and individual nationalist movements in both concept and reception.

**KEYWORDS:** The Second Congress of Czech Slavic Woman; Prague 1908; nationalism; feminism; Pan-Slavism; Slavic identity